
ÚJKOR – XX. SZÁZAD

A Habsburg Monarchia és az első világháború

A „Die Habsburgermonarchie 1848–1918” sorozat 11., záró kötetét a „Die Habsburgermonarchie und der Erste Weltkrieg” (A Habsburg Monarchia és az első világháború) címmel 2016 végén vehette kezébe az olvasó. Az igényes kivitelezésű, keménykötéses, két különálló kötetre osztott tanulmánygyűjtemény 26 tanulmánya segítségével megismerhetjük az Osztrák–Magyar Monarchia történetének utolsó nagy, háborús fejezetét.

Természetesen nem előzmények nélküli ez a szakmailag is igényes kiadvány, hiszen utolsó, zárókötetéről van szó, amelyet közel két tucat vaskos kötetet előzött meg. Ezek mindegyike a Habsburg Monarchia utolsó hét évtizedének különböző történeti aspektusait mutatta be. Egy több mint fél századot igénybe vevő mamutprojekt végén, a zárókötet bemutatása előtt, célszerű azonban egy kicsit megállni és visszapillantani a keletkezéstörténetre.

Az osztrák 1945 utáni történetírás számára az elsőrendű referenciapont a két világháború közötti első köztársaság konfliktusai és annak kudarca volt, így viszonylag megkésve, az 1950-es évek végén kristályosodott ki a Habsburg-múlt szintézisére törekvő tudományos feldolgozás igénye. 1955-ben megkötötték az Osztrák Államszerződést és lecsengeni látszott az 1956-os magyar menekültek hulláma is, miközben a második köztársaság még kereste állami és nemzeti identitását, amelyben még meg kellett a Habsburg Monarchiához való viszony helyét is teremteni. A hidegháború klasszikus időszakának a végéhez közeledve már kezdtek a nemzetközi enyhülés jelei megmutatkozni. Ez tette lehetővé, hogy az akkori bipoláris megosztottság ellenére egy vasfüggönyön átnyúló tudományos együttműködés keretében dolgozzák fel a Közép-Európa nagyobb részét magába foglaló, letűnt birodalom modernkori történetét. A projekt kezdetén az elsőrendű politikai üzenet az akkori hidegháborús megosztottságon túllépő közös emlékezés és a Habsburg Birodalom utódállamaiban továbbélő negatív kép árnyalása volt. Az amerikai Rockefeller-Foundation által támogatott Habsburg-kutató bizottság¹ is ilyen tartalmú igényeket fogalmazott meg Bécs irányában.

1 United States Committee to promote Studies of the Habsburg Monarchy.

A semleges Ausztria az 1950-es évek végétől alkalmas volt a vasfüggöny szomszédságában arra, hogy tovább vigye, új köntösben újjáélessze és fel-elevenítse a Habsburg Birodalom kulturális, nemzeti határokat átvélni képes örökségét.² Nyugati szomszédunk a hidegháború folyamán nemcsak politikai, hanem kulturális összekötő szerepet (Brückenfunktion) is betöltött a kelet–nyugati európai, közép-európai megosztottság ellensúlyozásában. Ennek az osztrák kelet-politikának volt az egyik megnyilvánulása a vasfüggőnyt tudományos együttműködés keretében áttörő Habsburg-projekt is. Kezdetektől fogva számos „keleti”, az utódállamban tevékenykedő történész írt tanulmányt az egyes kötetek számára, azonban a hidegháború idején transz- és szupranacionális narratívák megalkotására még nem is gondoltak a szerkesztők. Csupán az ezredforduló után megjelent egyes kötetek egyes tanulmányai vállalták fel ezt a megközelítési módot.

Az 1958-ban meghatározott munkaprogram alapkérdése a „Habsburg Monarchia és a nemzetek feletti állam problematikája” volt, amely a történeti folyamatok legteljesebb körű, szintézis igényű bemutatására törekedett. Két-ötévente jelentek meg 1973-tól az egyes kötetek, amelyek többek között a birodalom közigazgatás- és gazdaságtörténetével, az etnikai és vallási összetételével, katonai jelentőségével, nemzetközi szerepével, az alkotmányosság és a parlamentarizmus jellemzőivel, a politikai nyilvánosság és a civil társadalom alakulásával és a társadalmi összetétellel foglalkoztak. A kiadott kötetek magas szakmai színvonalát mindvégig garantálta az a tény, hogy kiadványsorozatot koordináló intézet a kezdetektől, ugyan változó névvel, de az Osztrák Tudományos Akadémia keretén belül működő „Osztrák–Magyar Monarchia történetének Bizottsága” volt. A kötetek minőségi kivitelezését az Akadémia kiadója, a „Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften” és az általa biztosított nemzetközi szakmai lektorálás biztosította.

Már a birodalom gazdaságtörténetét feldolgozó 1973-as kiadású első kötet előkészületei során nyilvánvalóvá vált, hogy az első világháború olyan törést jelentett a császárság történetében, amely miatt az utolsó négy év eseményeinek önálló kötetet célszerű szentelni. Valójában nem is egy, hanem kettő, vagy inkább három kötet foglalkozik az első világháborúval. 2013-ban jelent meg a 425 oldalas első kötet, amely az 1913–1918 közötti statisztikai adatok tükrében mutatta be Ausztria, Magyarország – Horvátországgal együtt – és Bosznia-Hercegovina fejlődését. A kötet foglalkozott többek

2 Erről az intellektuális közép-európai Habsburg örökségről, a kulturális hid-szerepről is szól a svájci történész Carlo Moos legújabb könyve: *Habsburg post mortem. Betrachtungen zum Weiterleben der Habsburgermonarchie*. Böhlau Verlag, Wien, 2016.

között a demográfiai és népegészségügyi adatokkal, a K.u.K.-hadsereg, a sebesültekre, az elhunytakra, és a hadifoglyokra vonatkozó statisztikákkal éppen úgy, mint a mezőgazdasággal illetve a hadigazdaság és háborús eladósodás hátterével is.

A 2016 legvégén megjelent és 2017 januárjában az Osztrák Tudományos Akadémia Új- és legújabb kori történeti Intézetében ünnepélyes keretek között bemutatott zárókötet tanulmányai – terjedelmi okokból – két kötetben kaptak helyet. Ilyen egy témakörhöz tartozó megosztott kötetre már korábbi kötetek (3., 6., 7., 8., 9.) esetében is szükség volt. A kiadványsorozat 10. kötete, amely a Monarchia kultúrtörténetét vizsgálja, még nem látott napvilágot, összeállítása most van folyamatban.

Természetesen felmerül a kérdés, hogy szükséges-e a világháború négy esztendőjéről háromkötetnyi, majd kétezer oldalnyi ismeretanyagot úgy közzétenni, hogy ezek elsősorban az Osztrák–Magyar Monarchiával³ állnak összefüggésben és a világháború egyéb, fajsúlyosabb résztvevőit és hadszíntereit csak érintőlegesen említik. Aki a kezébe veszi a köteteket, rápillant a tartalomjegyzékekre és bele-beleolvas a tanulmányokba, egyértelmű igennel válaszol majd erre a kérdésre. Az első világháború 100. évfordulójára született nagy összefoglaló nemzetközi munkákban a Monarchiát csak töredékesen és érintőlegesen említik, megjegyzendő, többnyire jogosan. Ennek a hiátusnak a pótlását vállalta fel az alább bemutatott kiadvány, amelynek szerzői számos aspektusból járják körül a közép-európai modernitás válságát, illetve annak leképeződését a birodalom évtizedek óta tartó lassú széthúzásában, majd mégis nem várt gyorsasággal bekövetkező összeomlásában.

A két kötetnyi 26 tanulmányt öt nagy témakör köré szervezte *Helmut Rumpler* osztrák Habsburg-történész, aki már több évtizede a kiadványsorozat szerkesztője. A Monarchia szupranacionális örökségét és a Habsburg-kutatás nemzetközi voltát látványosan tükrözi, hogy a szerzők közel fele nem osztrák történész. Magyar, cseh, szlovák, román, lengyel, horvát, olasz, angol, német, amerikai szerzők írásai biztosítják a nézőpontok sokszínűségét és a nemzeti határokat túllépni szándékozó szintézisre való törekvés igényét.

Az első kötet összbirodalmi szinten vizsgálja a hadtörténeti, nagyhatalmi, gazdasági, társadalmi és kulturális tendenciákat, összefüggéseket és

3 Míg a magyar történettudomány és köznyelv inkább az Osztrák–Magyar Monarchia kifejezést preferálja, addig az osztrák szakirodalom és közbeszéd is inkább a birodalmat az uralkodó dinasztíával azonosítja, és Habsburg Birodalomról beszél. A könyvismertető a túlzott szóismétlések végett egymás szinonimájaként használja a kifejezéseket.

jellemzőket. Ebből az első tematikus egység hadtörténeti és politikatörténeti kérdéseket jár körül. Az első tanulmányt *Manfried Rauchensteiner*, az osztrák hadtörténet doyenje írta, aki az első világháborút az „emlékezés tereként” közelíti meg. A tanulmány a háború ívét a hadüzenetig vezető úttól a kimerülésig rajzolja meg, amelyben központi szerepet kapott a sajátos osztrák háborús diktatúra (Kriegsdiktatur) jellemzése, amely több pontban is eltér azonban attól a német példától, amelyet követni szándékozott.

Az Augsburgi Egyetem professzora, *Günther Kronenbitter* a hadüzenet-hez és a háborúhoz vezető politikai és katonai döntési mechanizmusokat, illetve az azok mögött álló személyeket vette górcső alá. A császári udvar, a katonai és politikai döntéshozók vizsgálata alapján a Monarchiát „veszélyeztetett nagyhatalomként” jellemezte.

Hew Strachan skót hadtörténész, a St. Andrews Egyetem professzora, a Habsburg Birodalom nemzetközi beágyazottságát vizsgálva regionális impériumként jellemezte a Monarchiát. Tanulmányában az európai nagyhatalmi szövetség végét, illetve az osztrák császárság Balkán-politikáját elemezte és jellemezte 1914 nyarán.

A második nagy tematikus egység négy tanulmánya egyaránt feltérképezte a fronton és a hátszágban a háború következményeit. *Martin Moll* grazi történész a háború mentális előkészítéséről értekezett. Megvizsgálta az igen szűkös visszhangra találó békemozgalmat és antimilitarizmust, illetve az általános hadkötelezettség bevezetésének következményeit. Nagy teret szentelt annak a szociáldarwinizmusnak, amely a háború és a népek közötti harc általános elfogadásának egyik mentális, kultúrtörténeti előfeltétele volt. Majd mindezek gyakorlati intézményesülését az ún. „háborús abszolutizmust” (Kriegsabsolutismus) jellemezte és hasonlította össze más hadviselő állam hasonló intézkedésével.

Rudolf Jeřábek, a bécsi Állami Levéltár emblematikus levéltárosa az osztrák császárság katonai potenciáljának és a háborús eseménytörténetének a vázlatos áttekintését vállalta fel. Az egyik háborús vereségtől a következőig tartó eseménytörténetben csak nagyon kevés katonai siker jutott a k.u.k.-hadseregnek. Ezen győzelmekhez pedig egyre nagyobb szükség volt a német szövetséges segítségére, amely Berlintől és a német vezérkartól való egyre nagyobb függőséget vont maga után. A Monarchia háborús kimerülése egyre csak növelte ezt a német függést, amelyből már nem volt kiút IV. Károly távolságtartásra törekvő kurzusa ellenére sem.

A háború katonai hétköznapjait jellemezte a bécsi kultúrtörténész, *Lutz Musner*. A tanulmány alap gondolata, hogy a háborúban minden másként alakul, mint azt az ember a békeidőben tapasztaltak alapján elvárná. A

„tűzkeresztségről” éppen úgy szó esik a tanulmányban, mint a harctéren szerzett testi és lelki sérülésekről, illetve a tisztek által megélt háború másságáról is.

Erwin A. Schmidl, a bécsi Nemzetvédelmi Akadémia főmunkatársa, tanulmányában nemcsak a fronton harcolók helyzetét mutatja be, hanem részletesen foglalkozik az ellenség által ejtett k. u. k.-hadifoglyok és az Osztrák–Magyar Monarchia területére került foglyok ellátásával és helyzetével. A hadifoglyok munkaerejének a hasznosítására jó példa, hogy a magyar mezőgazdaságba az általános hadkötelezettség miatt jelentkező munkaerőhiány pótlására az utolsó két háborús évben 800 ezer hadifoglyot vezényeltek. Az értekezés legfontosabb alfejezetében az első és a második világháborút hasonlítja össze a bécsi hadtörténész a totális háború nézőpontjából, és megállapítja, hogy már az első világháború is „totális” dimenziókat öltött.

A tanulmánykötet legtöbb szakmai újdonságát a gazdaság- és kultúrtörténeti tanulmányok szolgáltatják. Míg a világháború iránti hadtörténeti érdeklődés mindvégig jelen volt, addig a háború gazdasági, társadalmi és kulturális folyamatai szinte teljesen kívül estek a történészek érdeklődési körén egészen az utolsó évtizedekig. *Mark Cornwall*, a Southamptoni Egyetem professzora azt vizsgálta tanulmányában, hogy egy modern háború eredményes megvívásához mekkora szükség van a háborús propagandára. A Habsburg Birodalom, ahogy a többi hadviselő fél is, megalkotta a sajtó cenzúrázásához szükséges jogi kereteket. Azonban a restriktív intézkedések túllépésére és egy pozitív, császárpárti és háborús célokat támogató propaganda kiépítésére – elsősorban a legfelsőbb katonai és politikai vezetés sajtóval szembeni bizalmatlansága miatt – nem volt képes a duális állam. Különösen tanulságos része a tanulmánynak a levélcenzorok jelentései alapján a hátszág állapotáról kirajzolódó tendenciák. A politikai, külpolitikai változások, legyen az kormányváltás vagy az orosz forradalmak hatása, alig-alig érintik a háborús nélkülözéstől szenvedő „átlagember” vagy „átlagkatona” mindennapjait.

A bécsi hadtörténész, a Ludwig Boltzmann Institut für Historische Sozialwissenschaft munkatársa, *Tamara Scheer* tanulmányában kiválóan érzékelteti azt a folyamatot, amelyben a világháború előtti liberális „laissez faire” gazdaságfelfogással az állam a háború folytatása érdekében egyre inkább felhagyni kényszerül. A mindkét birodalomrészben megalkotott 1912-es, a hadigazdaság bevezetését lehetővé tevő kivételes törvényektől kezdve rajzolja meg a háborús gazdaságpolitika ívét. A fiatal osztrák hadtörténész plasztikusan ábrázolja a hadigazdaság működtetésének si-

kertelenségét, és jut el a háború utolsó éveiben az egyre erősödő állami felelősségvállalásig, a szociális háló kiépítésének a szükségességéig.

Az Osztrák Tudományos Akadémia munkatársa, *Anatol Schmiéd-Kowarzik*, aki már a korábbi „Habsburgermonarchie”-kötetek előmunkálatainál és szerkesztői feladatainál is meghatározó szerepet töltött be, az Osztrák–Magyar Monarchia gazdasági kimerülésének okait és folyamatát tárja fel jelenlegi tanulmányában. Nemcsak széleskörű statisztikai adatbázisra támaszkodik, hanem kitér a komparatistika segítségével a három önálló hadigazdasági vezetéssel rendelkező egység, az osztrák, a magyar birodalomrész és Bosznia-Hercegovina különbségeire és hasonló nehézségeire is.

Pogány Ágnes gazdaságtörténész tanulmánya vállalkozott arra, hogy a háborús kiadások kérdését nemcsak nemzetközi összehasonlításban, hanem a birodalmon belüli különbségek szempontjából is körüljárja. Hiszen minden hadviselő félnek kardinális kérdés volt a háború finanszírozása, amely a központi hatalmak számára azáltal is egyre égetőbbé vált, hogy számukra a nemzetközi hitelfelvétel lehetősége teljesen beszűkült. A háború végére felhalmozott adóság az új államok államháztartását erősen megterhelte és ezáltal mozgásterét is jelentősen beszűkítette.

Az első kötet 12., záró tanulmányát két bécsi történész *Wolfgang Maderthaler*, az Osztrák Állami Levéltár főigazgatója és *Alfred Pfoser*, a Bécsi Könyvtár igazgatóhelyettese jegyzik. A Nagy Háború és a modernitás kultúrára gyakorolt hatásait vizsgálták a Habsburg Birodalmon belül. A háborúval szemben támasztott kezdeti elvárások és remények nem teljesültek, az általános csalódottság érzése áthatotta a társadalmat, amely a háború második felében egyre inkább a változás, változtatás igényét hordozta magában. A háború kezdetén a katona a hős megtestesítője, azonban az évekig tartó öldöklés miatt a frontérettel kapcsolatban egyre inkább a „hatékony rombolás” képzeete erősödött meg, amint azt *Sigmund Freud* 1915-os paradigmaváltása is jelezte. A háború végéhez közeledve a felgyülemlett gazdasági, társadalmi és kulturális feszültségek, illetve a megoldatlan kérdések az apátia, majd a forradalmak irányába mutattak.

A második kötet két nagy tematikus egységből áll. Az első a „birodalom népei a világháborúban” alcím alatt tíz tanulmányt foglal magában. *Holger Afflerbach*, a Leedsi Egyetem professzora az osztrák állami identitás hiánya és a német nemzeti egység közötti feszültséget elemzi az osztrák–német szövetség, az erősödő német dominancia, illetve a Habsburg Birodalom német öntudatának összefüggésében. A háború végén az osztrák „nagynémet” gondolat válsága elsősorban a császárhűség és a német

szövetség iránti lojalitás kettősségében és eltávolodásában tárgyiasult.

Szabó Dániel, a Magyar Tudományos Akadémia (BTK TTI) történésze a történelmi Magyarország agóniáját vázolta fel. A válság és az összeomlás irányába sok tényező hatott a háború évei alatt: a magyar állam- és nemzetfelfogás válsága, a nemzetiségi problémák kieleződése, a választójog kibővítésének és a demokratizálásnak elutasítása és az osztrák birodalomrésztől való eltávolodás. Ilyen megoldatlan kérdések illetve a politikai és társadalmi konszenzus hiánya miatt nem véletlen, hogy a magyar önálló államiság megteremtése a többi utódállamhoz képest jóval viharosabban alakult.

Ivan Šedivý, a Prágai Károly Egyetem professzora a világháború cseh politikára gyakorolt hatását elemzi, amit az aktivitás és ellenállás dichotómiájával jellemezett. Az osztrák katonai igazgatásból és a hadigazdálkodásból származó feszültségek mellett megvizsgálta azokat a folyamatokat, amelyek a „szociális tiltakozástól a nemzeti forradalomig” vezettek és előkészítették az utat a nemzeti önállóság irányába.

Dušan Kovač, a Szlovák Tudományos Akadémia munkatársa tanulmányának középpontjában a „szlovákok menekülése a magyar államiságból” áll. A szlovák társadalom bemutatása után a háború szlovák fogadtatását elemzi. A Kárpátokban zajló 1914–1915-ös hadi események mellett részletesen megvizsgálja, hogy a háború milyen gazdasági, társadalmi és kulturális változásokat indukált, amely a csehekéhez hasonló módon a „szociális tiltakozásból” a magyaroktól való leválásba torkollott.

A románok kulturális egyesülési szándékától a politikai egységig vezető útját a Marosvásárhelyi Egyetemen oktató *Răzvan Pârâianu*, román történész fejtette ki tanulmányában. A román világháborús emlékeztörténet és történetírás jellemzése után a nemzeti kérdés elemzésére is vállalkozott. Külön alfejezetet szánt a „román katona” háborús traumájának és a „román nő” háborús tapasztalatának, majd kitért a háború kultúrára és irodalomra gyakorolt hatására és a háború román örökségének jellemzésére is.

A Varsói Egyetemen oktató *Piotr Szlanta*, lengyel történész az Ausztriától való „hosszú lengyel búcsú” történetének a bemutatására vállalkozott. Ez a tanulmány is a Habsburg Monarchia területén élő lengyel lakosság társadalm szerkezetének elemzésével indul. Majd a háború kitörésére, az orosz megszállásra és megtorlásra adott lengyel válaszokat vizsgálja. Középpontban a 1916. november 5-i német és osztrák önálló lengyel állam létrehozására vonatkozó császári deklarációk és a breszt-litovszki béke

lengyel vonatkozásai állnak. A tanulmány záróakkordja az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlásának Galíciára gyakorolt hatását részletezi.

Harald Binder osztrák történész, a leMBERGI Közép-Európa történetével foglalkozó intézet⁴ alapító igazgatója a Monarchia ukrán vonatkozásait tárgyalja. Tanulmánya középpontjában az ukrán csalódottság és az önállóságért vívott harc áll. Ebben a folyamatban megítélése szerint a kultúr- és tudástranszfernek meghatározó szerep jutott, ebből a perspektívából vizsgálta meg a bécsi emigráció, az ukrán menekültek, hadifoglyok és internáltak szerepét is. Miközben az ukránok lakta területen zajló fegyveres összecsapások, politikai harcok mellett szintén kiemelten foglalkozik az ukránokkal kötött breszt-litovszki különbékével és annak hatásával.

A Marylandi Egyetem professzora, a közép-európai társadalomtörténettel foglalkozó *Marsha Rozenblit* arról írt a tanulmányában, hogy a világháború milyen változásokat okozott a Monarchiában élő zsidó lakosság életében. Miközben hangsúlyozza, hogy ahogy a birodalomban élő többi kisebbséget, úgy a zsidóságot sem lehet homogén egységként kezelni. Rozenblit aláhúzza, hogy a birodalommal szemben a zsidóság volt a háború egész időtartama alatt a leglojálisabb kisebbség. Ez a birodalmi hűség megmutatkozott a hadseregben a közkatonák és a német hadsereghez képest magas tiszti fokozattal rendelkezők körében is. A Monarchia számára kedvezőtlenül alakuló bukovinai és galíciai hadiesemények, az orosz betörések által kiváltott zsidó menekültkérdés enyhítésében a zsidó karitatív, felekezeti segítség-szervezetek meghatározó szerepet vállaltak magukra. A Habsburg Monarchia végét a zsidó közösség tényleges szomorúsággal vette tudomásul, hiszen 1918 ősze az utódállamokban az antiszemitizmus további kiéleződését vonta maga után.

Az olasz kisebbség helyzetéről *Elena Tonezzer*, dél-tiroli történész és *Stefan Wedrac*, az Osztrák Tudományos Akadémia munkatársa együttesen értekezett. A heterogenitás erre a nemzeti kisebbségekre is hatványozottan érvényes, hiszen a dalmáciai tengerparton és a dél-tiroli Alpokban élők között nem csak kulturális, hanem társadalm szerkezeti eltérések is jócskán tetten érhetők. Az olasz kisebbségi enklávék társadalmi és kulturális jellemzését követően kitértek a szerzők az olasz anyanyelvű menekültek, az internáltak és az evakuáltak kérdésére és a háború végével bekövetkezett változásokra is.

Marco Troglíč horvát történész, a Spliti Egyetem professzora a délszláv kérdést járja körül tanulmányában, amely nem csak a Habsburg Birodalom, hanem a nemzetközi kapcsolatok egyik neuralgikus problémá-

⁴ Lemberg (Lviv), Center for Urban History of East Central Europe.

ját jelentette. A délszláv XX. század eleji politikai és ideológiai nézetek bemutatása utána a háború háttérjére gyakorolt hatásait vizsgálja meg. Részletesen jellemezi a szerbiai és a montenegrói megszállás következményeit és a „délszláv-kérdés” nemzetközi megítélését a háború alatt, amelynek az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásában nem elhanyagolható szerep jutott.

A Bécsi Egyetem professzora, *Lothar Höbelt* az Osztrák–Magyar Monarchia nemzetközi kapcsolatrendszerét mindvégig a német–osztrák szövetség feszültségeibe, a szövetségi hűség és a békevágy közé illesztve vizsgálja. A „bizonytalan” szövetséges Románia és Olaszország mellett kiemelten foglalkozik az osztrák történész a nagy reményekkel kecsegtető bolgár szövetséggel és a bizonytalan kimenetelű lengyel államiság kérdésével is, amelyek mindvégig újabb és újabb kihívások elé állították a bécsi diplomáciai döntéshozókat.

A Magyar Tudományos Akadémia (BTK TTI) egykori munkatársa, *Ress Imre* a Magyar Királyság háború alatti helyzetéről értekezett. Természetesen foglalkozott a háborús hadüzenet és Tisza István viszonyával is. A magyar háborús célok egyrészt a magyar szupremácia megőrzését szolgálták, amelyek minden trialista-délszláv bővítést és átalakítást elutasítottak. Másrészt a háború alatti magyar kül- és belpolitika a közjogi duális berendezkedés, illetve a társadalmi-politikai status quo megőrzésére irányult. Ezek a magyar törekvések azonban egyre inkább a két birodalomrész közötti eltávolodás irányába mutattak, amelynek az első tárgyasulása Tisza István menesztése volt. *Ress* kiemeli, hogy az erőskezü és parlamenti többséggel rendelkező munkapárti miniszterelnök menesztésével egy olyan hatalmpolitikai erózió indult meg, amely markánsan befolyásolta a háború utáni berendezkedés alakulását is.

Helmut Rumpler, a kötet sorozat szerkesztője az osztrák birodalomrész haláltusájáról írva Cicerót idézte, miszerint a legfőbb törvény az állam üdve. Az osztrák történész a birodalom megreformálhatóságának korlátait és lehetőségeit figyelembe véve gyűjtötte össze az 1911–1918 közötti időszak főbb állomásait. IV. Károly 1918 őszén tett javaslata a birodalom föderális átszervezésére már túl későn született, nemcsak a belső széthúzás feltartóztatására volt alkalmatlan, hanem a győztes hatalmak, főként Wilson számára sem volt már járható alternatíva.

A második kötetet *Arnold Suppan* osztrák Kelet-Európa történész tanulmánya zárja. Közép-Európa imperialista békerendjeként jellemzi az osztrák st. germaini és a magyar trianoni békeszerződéseket. A versailles-i

békekonferencián a győztes államok Közép-Európa elképzeléseit, illetve gyakran annak hiányát kellett az „utódállamok” területszerző igényeivel összeegyeztetni. A tanulmány és a kötet elegáns lezárását biztosítja a Monarchia két vesztes országával kötött békeszerződések és az odáig vezető utak információban gazdag összehasonlítása.

Helmut Rumpler (szerk.): *Die Habsburgermonarchie und der Erste Weltkrieg* (A Habsburg Monarchia és az első világháború). Die Habsburgermonarchie XI. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2016. 1515 o. ISBN 978-3-7001-7968-9.

Murber Ibolya